

Revolution in Two Conceptions: Lawson's Structural-Historical Analysis and Zakaria's Liberal-Political Discourse

Mahdi Zibaei*
Mohamad Kamkari**

Using a comparative method and operationalized criteria (level of analysis, driving factor, and desired outcome), the present study examines the analytical differences between George Lawson's structural-historical approach and Fareed Zakaria's liberal-political approach in interpreting the phenomenon of revolution. Lawson considers revolution to be a structural phenomenon in the recreation of the global order, formed through the three-layered interaction of global, national, and domestic levels, emphasizing the role of international networks and structure-agent conflicts. In contrast, Zakaria analyzes revolution as an instrument for realizing national liberalism, focusing on economic crises, class inequality, and the necessity of consolidating liberal institutions. The findings indicate that Lawson's framework is effective in explaining the structural conditions surrounding the occurrence of revolution but has weaknesses in analyzing institutional resilience; Zakaria's framework is useful for examining democratic consolidation but falls short of grasping structural-historical interactions. Consequently, synthesizing these two frameworks can provide a model for understanding the gap between the occurrence of a revolution and the consolidation of its liberal outcomes.

Keywords: Revolution, Lawson, Zakaria, Structural-Historical, Liberal-Political.

* Corresponding Author: Associate Professor in the Department of Political Science and International Relations, Imam Khomeini International University.
zibaei@soc.ikiu.ac.ir

<https://orcid.org/0000-0001-5600-8552>

** Ph.D. Student in Political Science, Imam Khomeini International University, Faculty of Social Sciences, Iran.
mohamadkamkari@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-5130-5582>

Introduction

As one of the most complex and transformative phenomena in human history, revolution has consistently been at the center of attention for theorists in political science, sociology, and international relations. Accompanied by fundamental, rapid, and often non-linear changes in power structures, political institutions, social relations, and even value and cultural systems, this phenomenon has played a decisive role in shaping the evolutionary trajectories of civilizations. However, in the academic literature, there is no single, consensus-based definition of revolution, and each school of thought highlights different dimensions of it by relying on its own epistemological presuppositions. While this proliferation of approaches has enriched the theoretical landscape of revolution studies, in practice it has generated numerous conceptual and explanatory challenges particularly in distinguishing between why revolutions occur and how their outcomes are consolidated or distorted. In this context, two contemporary thinkers George Lawson (a theorist of revolution and international relations) and Fareed Zakaria (a political analyst and specialist in liberal discourse) each relying on distinct theoretical traditions, have offered specific analytical frameworks for understanding the phenomenon of revolution. Emphasizing the link between structure and agency within the context of global history, Lawson views revolution as an inter-societal and multi-layered phenomenon that takes shape through the interaction of global, national, and domestic levels and recreates the world political order. In contrast, with a pragmatic and institution-centered perspective, Zakaria analyzes revolution as a political instrument for realizing liberalism at the national level, holding that the durability of its outcomes requires robust institutional infrastructures such as the rule of law, judicial independence, and guarantees of individual rights. Despite the significance of both frameworks, no independent comparative study has yet scrutinized the epistemological, methodological, and analytical differences between these two thinkers in explicating the phenomenon of revolution. Aiming to bridge this theoretical gap, the present study seeks to answer the primary question: What are the analytical differences between Lawson's structural-historical approach and Zakaria's liberal-political approach

in interpreting the phenomenon of revolution? And how can synthesizing these two frameworks offer a more comprehensive model for understanding the gap between the occurrence of revolution and the consolidation of its democratic outcomes?

Method

In terms of objective, this study is applied-theoretical, and in terms of nature, it is descriptive-analytical, conducted using a comparative method. The comparative method in political science is recognized as an effective tool for identifying similarities, differences, causal patterns, and distinctions in levels of explanation across competing or complementary theories. In this regard, relying on the published writings of the two studied thinkers especially Lawson's key books and articles such as *Anatomies of Revolution*, *On Revolutions*, and *The Global Transformation*, and Zakaria's works such as *The Age of Revolutions*, *The Future of Freedom*, and *From Wealth to Power* this study extracts theoretical data and organizes it within a systematic comparative framework. To operationalize the comparison, three key criteria "level of analysis," "driving factor," and "desired outcome" have been defined as comparative variables. The level of analysis refers to the distinction between the locus of explanation (global/inter-societal versus national/institutional); the driving factor addresses the causes and initial conditions of revolution; and the desired outcome relates to post-revolutionary consequences and consolidation processes. The research approach is qualitative and grounded in theoretical discourse analysis, wherein the epistemological foundations of each framework are first examined independently, then brought into conceptual confrontation, and ultimately their points of convergence and analytical gaps are drawn out. This method allows the distinctions in their levels of explanation to be accurately identified rather than resorting to reductionism or treating two disparate theories as equivalent, thereby preparing the ground for presenting a synthesized theoretical model.

Findings

The research findings indicate that although both Lawson's and Zakaria's frameworks address the phenomenon of revolution, they

operate at different epistemological and analytical levels and are therefore not directly commensurate. In George Lawson's approach, revolution is conceptualized as a "structure-agent" and "inter-societal" phenomenon. Critiquing both pure structuralism and extreme agency-centrism, Lawson emphasizes the dynamic interaction of these two levels. From his perspective, revolutions are rooted in structural crises of the global system, inter-state rivalries, shifts in the patterns of power hierarchies, and the failure of nation-states in confronting internal and external pressures. Introducing the concept of "causal configurations," he regards revolution not as a discrete event, but as an ongoing historical process unfolding across three stages: revolutionary situations, revolutionary trajectories, and revolutionary outcomes. Lawson maintains that contemporary revolutions, even when appearing non-violent or electoral, still reflect macro-transformations in the global order and can alter geopolitical balances and international discourses. The strength of his framework lies in explaining why revolutions occur within specific historical contexts and in illustrating transnational networks and local-global interactions; however, in analyzing how institutions are consolidated after victory and the conditions under which a revolution transforms into a durable democracy, his framework lacks sufficient depth.

In contrast, Fareed Zakaria analyzes revolution within the framework of liberal-political discourse, centered around "institutional consolidation." Locating the roots of revolution primarily in economic crises, class inequalities, and the pressures resulting from rapid modernization, Zakaria directs his primary emphasis toward the post-revolutionary stage. In his view, revolutionary victory alone does not guarantee sustainable transformation; rather, its success depends on the existence of prior or concurrent liberal institutions, such as an independent judiciary, a free press, the rule of law, and guarantees of individual rights. Examining cases such as the American Revolution, the Industrial Revolution, and recent transformations in developing countries, Zakaria warns that rapid and superficial democratization without liberal infrastructures leads to the emergence of "illiberal democracies" or the reproduction of authoritarianism. Therefore, his approach is predominantly focused at the national-institutional level, emphasizing post-revolutionary crisis management, the gradual pacing

of transformations, and the institutionalization of the rules of the political game. Zakaria's strength lies in providing clear criteria for measuring the durability of revolutionary outcomes and critiquing naive optimism regarding mere regime change; however, his framework proves incapable of explicating the structural-historical contexts behind the outbreak of revolution, the role of international networks, global geo-economic shifts, and the cross-border interactions of social movements.

A comparative evaluation based on the three criteria indicates that: in the "level of analysis," Lawson emphasizes multiple (global, national, domestic) and inter-societal layers, whereas Zakaria limits the analytical focus to the national and institutional level. In the "driving factor," Lawson stresses crises in the global balance of power and the structural failure of the nation-state, while Zakaria focuses on the absence of liberal institutions alongside political participation and domestic economic crises. In the "desired outcome," Lawson views the recreation of the political order at the global level as the ultimate end, whereas Zakaria takes the consolidation of liberal institutions at the national level as the primary objective. Furthermore, both frameworks feature complementary limitations: Lawson is not inattentive to the colonial and structural-historical dimensions yet pays less attention to the mechanisms of institutional consolidation; Zakaria is strong on institution-building but downplays macro-cultural, ideological factors, and geopolitical contexts.

Conclusion

Through a comparative investigation of these two major theoretical frameworks in revolution studies, this study demonstrated that George Lawson's structural-historical approach and Fareed Zakaria's liberal-political discourse, rather than being competitors, represent two complementary yet disparate levels of analysis. The findings suggest that the conceptual gap in the literature on revolution largely stems from the failure to distinguish between the "conditions surrounding the occurrence of revolution" and the "factors consolidating its outcomes." By focusing on the interaction of structure and agency within the context of global history, Lawson effectively explains why

revolutions occur under conditions of structural crises, geopolitical shifts, and transnational networks; however, he lacks adequate analytical tools to answer why some revolutions lead to sustainable liberal democracies while others descend into despotism or institutional chaos. In contrast, Zakaria, by emphasizing the role of liberal institutions, the rule of law, and the gradual management of transitions, provides clear metrics for assessing the durability and consolidation of revolutionary outcomes, yet falls into a nation-centric reductionism regarding the structural-historical roots and international contexts in which revolutions take shape.

Consequently, synthesizing these two frameworks is not only viable, but essential for the theoretical renewal of revolution studies in an era of globalization. The analytical model proposed in this study rests on the principle that a complete understanding of the revolutionary cycle requires linking the structural-historical level (based on Lawson's perspective) with the national-institutional level (based on Zakaria's perspective). This synthesis enables researchers and policymakers to move beyond the two extremes of "structural determinism" (which disregards the role of institutional factors and human choices) and "nation-centric reductionism" (which ignores global and historical contexts). In practice, this integrated approach demonstrates that revolutions lead to lasting and democratic transformation only when they possess structural foundations and transnational backing, and when, in the post-victory phase, liberal institutional infrastructures are progressively reproduced and consolidated at the national level. Beyond its theoretical contribution, this study carries methodological and policy-oriented implications: methodologically, it underscores the need to avoid false equivalencies between disparate theories and highlights the imperative of analyzing separate levels of explanation.

References

- Abrams, B. (2019) A fifth generation of revolutionary theory is yet to come. *Journal of Historical Sociology*, 32(4), 378–386. <https://doi.org/10.1111/johs.12248>

- Allinson, J. (2021) On generations of revolutionary theory: A response. *Journal of Historical Sociology*, 34(1), 150–160. <https://doi.org/10.1111/johs.12316>
- Almond, G. A., & Powell, B. B. (1966). *Comparative politics: A developmental approach*. Little, Brown and Company.
- Arendt, H. (1963) *On revolution*. Penguin Books.
- Basinger, M. (2023) *Shahr-e enghelabi: Shahri-shodan va tahavol-e jahani-ye enghelab* [The revolutionary city: Urbanization and the global transformation of revolution] (D. Najafi, Trans.). *Negah-e Moaser*. [in Persian]
- Bayat, A. (2023) *Enghelab-e bedoon-e engelabioon* [Revolution without revolutionaries] (A. Sadeghi, Trans.). Shiraze. [in Persian]
- Beck, C., Lawson, G., Becquens, M., Chenoweth, E., Nepstad, S. E., & Ritter, D. P. (2023) *Dar bare-ye enghelab-ha* [On revolutions] (M. Zibaei & M. Babaei, Trans.). *Negah-e Moaser*. [in Persian]
- Bishara, A. (2020) *Dar bare-ye enghelab va zamine-haye an* [On revolution and its backgrounds] (K. Heydari, Trans.). *Mania Honar*. [in Persian]
- Buzan, B., & Lawson, G. (2016) Explanation, geopolitics, and liberalism: A reply to Luke Cooper. *Journal of Historical Sociology*, 29(1), 1–14.
- Buzan, B., & Lawson, G. (2024) *Degargooni-ye jahani: Tarikh, madaniyat va takvin-e ravabet-e beynolmelal* [Global transformation: History, modernity and the making of international relations] (M. J. Soltani Gishini & M. R. Chitsazian, Trans.). *Abrar-e Moaser-e Tehran*. [in Persian]
- Calvert, P. (2008) *Enghelab va zedd-e enghelab* [Revolution and counter-revolution] (H. Ghane'i, Trans.; 2nd ed.). *Ashian*. [in Persian]
- Giddens, A. (1989) *Sociology*. Polity Press.
- Hadian, N. (2012) *Mafhoom-e enghelab va tahavolat-e jahan-e Arab* [The concept of revolution and the developments in the Arab world]. *Political Quarterly*, 42(4), 205–222. <https://doi.org/10.22059/jpq.2012.35301> [in Persian]
- Huntington, S. P. (1968) *Political order in changing societies*. Yale University Press.
- Huntington, S. P. (2007) *Saman-e siasi dar javame-e dast-khosh-e degargooni* [Political order in changing societies] (M. Salasi, Trans.; 4th ed.). *Elmi*. [in Persian]

- Karami, K. (2010) Forsat-ha va chalesh-haye Amrika dar jahani motefavet [Opportunities and challenges of the US in a different world]. *Regional Studies Quarterly*, 11(36), 99–121. [in Persian]
- Kosari, M. (2008) Ravesh-e moghayese-ee [Comparative method]. In A. Manouchehri (Ed.), *Rahyافت va ravesh dar olum-e siasi* [Approach and method in political science] (pp. 385–404). Samt. [in Persian]
- Lawson, G. (2021) Kalbod-shekafi-haye jadid-e enghelab [Anatomies of revolution] (M. Zibaei, Trans.). *Negah-e Moaser*. [in Persian]
- Lijphart, A. (1971). Comparative politics and the comparative method. *American Political Science Review*, 65(3), 682–693.
- Manouchehri, A. (Ed.). (2008) *Rahyافت va ravesh dar olum-e siasi* [Approach and method in political science]. Samt. [in Persian]
- Marsh, D., & Stoker, G. (Eds.). (2010) *Theory and methods in political science*. Palgrave Macmillan.
- Panjalipour, M. (2023) Arzyabi-ye tamayoz-e mian-e nasl-e chaharom va panjom-e nazariye-haye enghelab [Evaluating the distinction between the fourth and fifth generation of revolutionary theories] [Master's thesis, Shahid Beheshti University]. [in Persian]
- Robertson, R. (2021) Jung-shenasi-ye karbordi [Applied Jungian psychology] (S. Sargolzaei, Trans.; 11th ed.). *Bonyad-e Farhang-e Zendegi*. [in Persian]
- Shojaei, R. A., & Simbar, R. (2023) Vakavi va naghd-e nazariye-ye realisme dolat-mehvar-e Fareed Zakaria [An analysis and critique of Fareed Zakaria's state-centric realism theory]. *Foreign Relations Quarterly*, 15(3), 112–134.
- <https://doi.org/10.22034/fr.2024.411934.1434> [in Persian]
- Skocpol, T. (1979) *States and social revolutions: A comparative analysis of France, Russia, and China*. Cambridge University Press.
- Tilly, C. (1978) *From mobilization to revolution*. Addison-Wesley.
- Zakaria, F. (2001) Zohoor-e democracy-e gheyr-e liberal [The rise of illiberal democracy] (A. Sadeghi, Trans.). *Middle East Studies Quarterly*, 8(2), 269–292. [in Persian]
- Zakaria, F. (2009) Jahan-e pasa-Amrikayi [The post-American world] (A. Azizi, Trans.). *Hermes*. [in Persian]
- Zakaria, F. (2011) Ayandeh-ye azadi: Olaviyat-e liberalisme bar democracy [The future of freedom: Illiberal democracy at home and abroad] (A. H. Nowroozi, Trans.). *Tarh-e No*. [in Persian]
- Zakaria, F. (2020a) Az servat be ghodrat [From wealth to power] (N. Sheikh-Sarayi et al., Trans.). *Roozaneh*. [in Persian]

Zakaria, F. (2020b) Bazi-ye bozorgan [The great game] (A. Molyani, Trans.; 2nd ed.). Ettela'at. [in Persian]

Zakaria, F. (2024) Asr-e enghelab-ha [Age of revolutions] (M. Karbasi, Trans.). Sales. [in Persian]

دوفصلنامه علمی «پژوهش سیاست نظری»

شماره سی و نهم، بهار و تابستان ۱۴۰۵: ۱۴۰-۱۱۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۸/۲۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۲/۱۲

نوع مقاله: پژوهشی

انقلاب در دو برداشت: تحلیل ساختاری - تاریخی

لاوسن و گفتمان لیبرال - سیاسی زکریا

* مهدی زیبایی

** محمد کامکاری

چکیده

پژوهش حاضر با روش تطبیقی و معیارهای عملیاتی شده (سطح تحلیل، عامل محرک و نتیجه مطلوب)، تفاوت‌های تحلیلی رویکرد ساختاری-تاریخی جورج لاوسن و رویکرد لیبرال-سیاسی فرید زکریا را در تفسیر پدیده انقلاب بررسی می‌کند. لاوسن انقلاب را پدیده‌ای ساختاری در بازآفرینی نظم جهانی می‌داند که در تعامل سه‌لایه جهانی، ملی و داخلی شکل می‌گیرد و بر نقش شبکه‌های بین‌المللی و تعارضات ساختار-کارگزار تأکید دارد. در مقابل، زکریا انقلاب را ابزاری برای تحقق لیبرالیسم ملی تحلیل می‌کند و بر بحران‌های اقتصادی، نابرابری طبقاتی و ضرورت تثبیت نهادهای لیبرال تمرکز دارد. یافته‌ها نشان می‌دهد چارچوب لاوسن در تبیین زمینه‌های ساختاری وقوع انقلاب کارآمد است اما در تحلیل استحکام نهادی ضعف دارد؛ چارچوب زکریا برای بررسی تثبیت دموکراتیک مفید است اما در درک تعاملات ساختاری-تاریخی ناتوان است. در نتیجه، تلفیق این دو چارچوب می‌تواند الگویی برای درک شکاف میان وقوع انقلاب و تحکیم نتایج لیبرال آن فراهم آورد.

واژه‌های کلیدی: انقلاب، لاوسن، زکریا، ساختاری - تاریخی و لیبرال - سیاسی.

* نویسنده مسئول: دانشیار روابط بین‌الملل، گروه علوم سیاسی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)، دانشکده علوم اجتماعی، ایران
zibaei@soc.ikiu.ac.ir

<https://orcid.org/0000-0001-5600-8552>

** دانشجوی دکتری علوم سیاسی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)، دانشکده علوم اجتماعی، ایران

mohamadkamkari@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-5130-5582>

مقدمه

انقلاب به عنوان یکی از پدیده‌های بنیادین در تاریخ بشر، همواره مورد توجه نظریه‌پردازان علوم اجتماعی و سیاسی قرار گرفته است. از انقلاب‌های کلاسیک مانند انقلاب فرانسه و انقلاب صنعتی گرفته تا انقلاب‌های کلاسیک مانند انقلاب اسلامی ایران، هر یک از این رویدادها به صورت متفاوتی در ذهن نظریه‌پردازان، تعریف و تحلیل شده‌اند. بنابراین همه انقلاب‌ها، دو هدف دارند: دستیابی به قدرت و ایجاد تغییر اساسی. هر انقلاب برای دستیابی به دومی باید قبلاً به اولی دست یافته باشد (باسینگر، ۱۴۰۲: ۶۶). در ادبیات موضوعی، انقلاب به عنوان یک مفهوم چندبعدی تلقی می‌شود که شامل ابعاد سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و... است. این مفهوم اغلب به عنوان تغییرات بنیادین، ناگهانی و غیر خطی در ساختارهای قدرت، نهادهای سیاسی و روابط اجتماعی تعریف می‌شود که اغلب با استفاده از خشونت، فشارهای جمعی یا تحولات بنیادین فرهنگی همراه است (Skocpol, 1979: 4). این در حالی است که برخی از اندیشمندان به اهمیت ساختارهای نهادی و ضعف نظام‌های سیاسی در مقابله با تقاضاهای جامعه اشاره می‌کنند (Tilly, 1978: 15).

بر این اساس توافق جامعی درباره معیارهای دقیق شناسایی انقلاب وجود ندارد. با این حال بررسی انقلاب از دیدگاه‌های مختلف، به درک عمیق‌تر از علل، فرایندها و پیامدهای آن کمک می‌کند. در این مقاله، به مقایسه دو رویکرد به پدیده انقلاب از دیدگاه جورج لاونسن^۱ انقلاب‌شناس و نظریه‌پرداز روابط بین‌الملل و فرید زکریا^۲، تحلیلگر سیاسی و نظریه‌پرداز روابط بین‌الملل پرداخته می‌شود.

لاونسن با تمرکز بر جنبه‌های ساختاری و جهانی انقلاب، آن را نتیجه تعاملات پیچیده درونی و خارجی می‌داند. او نشان می‌دهد که انقلاب‌ها بدون درک این تعاملات بین ساختار و کارگزار، در چارچوب رویکرد بین‌اجتماعی و نظام جهانی، قابل فهم نیستند. رویکرد لاونسن در بررسی پدیده انقلاب در پرتو اتصال جامعه‌شناسی و تاریخ مفصل‌بندی می‌شود. به این معنی که با طرح چارچوب رویکرد بین‌اجتماعی و رابطه‌ای، مشکل اتصال سطوح در تحلیل انقلاب‌ها را برطرف می‌سازد. از سویی دیگر با اشاره به

1. George Lawson
2. Fareed Zakaria

سیر توالی اتفاقات منجر به انقلاب که درون خوشه‌های اجتماعی منتسب به پیکربندی‌های علی، نقش تاریخ را برجسته می‌سازد.

در نقطه مقابل، زکریا با رویکردی عمل‌گرایانه و لیبرال، انقلاب را از منظر تغییرات سیاسی و اقتصادی بررسی می‌کند. وی در تحلیل خود، به سیر تحولی این مفهوم از ریشه‌های علمی و فلسفی آن، مانند انقلاب کوپرنیکی که انسان را به بازنگری درک خود از کیهان واداشت، تا معنای مدرن آن در حوزه‌های سیاسی و فناوری اشاره دارد. وی معتقد است که انقلاب تنها در صورتی می‌تواند منجر به تحول پایدار شود که همراه با تقویت نهادها، قوانین و حقوق فردی باشد. او نسبت به انقلاب‌های خشن و ناگهانی هشدار می‌دهد و معتقد است بدون وجود زیرساخت‌های دموکراتیک، انقلاب تنها به تعویض رهبری منجر می‌شود و نه تحول واقعی در نظام سیاسی. بنابراین زکریا به جای انقلاب‌های ناگهانی، تحولات تدریجی، توافقی و نهادینه‌شده را ترجیح می‌دهد.

این مقایسه به درک دقیق‌تری از نحوه رویکرد و تحلیل پدیده انقلاب در قالب‌های نظری مختلف کمک می‌کند. در ادامه نوشتار حاضر، در قسمت سابقه پژوهش این حوزه به تفاوت مقاله حاضر با آثار به چاپ رسیده پرداخته خواهد شد. سپس در بخش چارچوب مفهومی به مفهوم انقلاب می‌پردازیم و از روش مقایسه‌ای در این مقاله بهره می‌بریم. در بخش بعد، مختصاتی موجز از ابعاد رویکردی و تحلیلی در آثار منتشر شده جورج لاوسن و فرید زکریا کاویده خواهد شد تا خواننده بیشتر با وجوه مختلف دیدگاه آنها آشنا شود.

پیشینه پژوهش

تا زمان نگارش این مقاله، پژوهش مقایسه‌ای از دیدگاه جورج لاوسن و فرید زکریا به پدیده انقلاب صورت نگرفته است؛ اما به صورت جداگانه تحقیقاتی درباره فرید زکریا و جورج لاوسن انجام شده است که در ذیل به طور موجز بدان‌ها اشاره خواهد شد.

پنجعلی‌پور (۱۴۰۲) در پایان‌نامه خود با عنوان «ارزیابی تمایز میان نسل چهارم و پنجم نظریه‌های انقلاب: مطالعه موردی نظریه‌های انقلاب جورج لاوسن و آصف بیات با تأکید بر انقلاب اسلامی ایران»، به مفهوم انقلاب از دیدگاه این دو نظریه‌پرداز با تأکید بر

انقلاب اسلامی ایران می‌پردازد. مؤلف در این پژوهش با بهره‌گیری از روش توصیفی-تحلیلی به بررسی نسل‌های مختلف نظریه انقلاب پرداخته و تلاش کرده است با استفاده از چارچوب مفهومی تاریخ مفاهیم، بازتعریفی از تاریخ مفهوم انقلاب ارائه دهد. در بخشی از مباحث، بر موضوع ظهور یا شکل‌گیری نسل پنجم نظریه‌های انقلاب تمرکز شده است. در نهایت پژوهش به این نتیجه می‌رسد که نمی‌توان با استناد به صورت‌بندی‌های نظری کنونی، ادعای مستندی درباره وجود نسل پنجم نظریه‌های انقلاب مطرح کرد. در همین راستا، دیدگاه‌های دو متفکر برجسته، جورج لاوسن و آصف بیات نیز بررسی شده است. به نظر می‌رسد که این پایان‌نامه توانسته است بستری را برای فهم اندیشه جورج لاوسن فراهم آورد.

شجاعی و رضا سیمبر (۱۴۰۲) در مقاله «واکاوی و نقد نظریه رئالیسم دولت‌محور فرید زکریا؛ با تأکید بر بازخوانی آن در ایران» به نظریه‌ها و دیدگاه‌های فرید زکریا در موضوع روابط بین‌الملل می‌پردازد. پرسش‌های اساسی این پژوهش بدین شرح است: ۱- این نظریه، چه آورده‌هایی برای مکتب رئالیستی روابط بین‌الملل داشته؟ ۲- از چه نواقصی برخوردار است؟ فرضیه پژوهش نیز این است که این نظریه با برجسته‌سازی نقش دولت و عوامل مربوط به آن، نظریه‌های رئالیستی را با عینی‌سازی سیاست خارجی ارتقا بخشیده، اما همچنان می‌توان قابلیت‌های تبیینی آن را با بسط مفاهیم و جذب عوامل دیگر در نظریه، بهبود بخشید. شیوه انجام پژوهش نیز توصیفی-تحلیلی با تأکید بر مفاهیم نظری موجود در کتاب است. پژوهش حاضر ضمن استفاده از این نتیجه می‌کوشد تا رویکرد تاریخی- بین‌المللی به پدیده انقلاب را از دیدگاه جورج لاوسن و فرید زکریا توضیح دهد.

بشاره (۱۳۹۹) در کتاب «درباره انقلاب و زمینه‌های آن»، تلاشی برای تدوین نظریه‌ای علمی درباره انقلاب‌های عربی ارائه می‌دهد. او تلاش کرده است با تحلیل دقیق مفهوم انقلاب و بررسی عوامل و دلایل شکل‌گیری آن از دیدگاه تاریخی و فکری، تحولات رخ داده در کشورهای مختلف خاورمیانه و شمال آفریقا را ارزیابی کند. در این اثر، با مرور گستره‌ای از اندیشه‌های مرتبط با نظریه‌های انقلاب از غرب تا شرق، به‌ویژه به دیدگاه‌های انقلابی فقه‌های دینی، به‌ویژه فقیهان سنی مذهب پرداخته، انقلاب‌های صورت‌گرفته در

کشورهای عربی را از زوایای مختلف واکاوی کرده است.

بیات (۱۴۰۲) در کتاب «انقلاب بدون انقلابیون»، با تحلیلی عمیق به بررسی پدیده‌های انقلابی از منظر جامعه‌شناسی می‌پردازد که بر پایه حضور مستقیم نویسنده در دل وقایع و تجربه‌های شخصی او شکل گرفته است. آصف بیات با استفاده از مشاهدات، مطالعات و شنیده‌هایش، تحولات انقلابی انقلاب ۱۳۵۷ ایران تا موج انقلاب‌های کشورهای عربی در سال‌های ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۳ را در قالب کتابی جامع گردآوری کرده است که به مرجعی مهم در این زمینه تبدیل شده است. این اثر به چرایی وقوع ناگزیر انقلاب در دورانی می‌پردازد که همه‌چیز- از اقتصاد گرفته تا ذهنیت عمومی و زبان- در تضاد با انقلاب قرار گرفته است. بیات نشان می‌دهد که چگونه مردمی که به دنبال آزادی بودند، علی‌رغم اینکه حتی توان تصور انقلاب از آنان گرفته شده بود، به‌پا خاستند؛ افرادی که بدون داشتن تصویری روشن از پیروزی، موفق به پیروزی شدند. این نکته مهم، چراغ امیدی می‌شود برای تمام کسانی که هنوز با وجود تمام ناامیدی‌ها، به امکان‌هایی باور دارند.

آلینسون (۲۰۲۱) در مقاله «در باب نظریه‌های انقلابی و نسل‌های آن» به بحث درباره وجود یک «نسل پنجم» از نظریه‌های انقلابی می‌پردازد که با نسل‌های قبلی متفاوت است و به جای تمرکز بر انقلاب‌های خشونت‌آمیز، بر تحولات غیر خشونت‌آمیز سیاسی تمرکز دارد و به این پرسش پاسخ می‌دهد که چرا با وجود افزایش اعتراضات مردمی در قرن بیست‌ویکم، دیگر شاهد انقلاب‌هایی با تحول اجتماعی عمیق نیستیم؟ یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که در گذشته، انقلاب‌ها اغلب در مناطق روستایی و درگیری با زمین‌داران صورت می‌گرفت؛ اما امروزه میدان انقلاب به شهرها منتقل شده و فاقد برنامه‌های اجتماعی واضح است. در نهایت آلینسون هشدار می‌دهد که بدون درک این تحولات، مطالعه انقلاب از ارتباط با مسائل مهم اجتماعی و سیاسی دور خواهد ماند.

آبرامز (۲۰۱۹) در مقاله «نسل پنجمی از نظریه‌های انقلابی» با ادعای وجود یک «نسل پنجم» از نظریه‌های انقلابی، به‌شدت مخالفت می‌کند و استدلال می‌کند که آثاری که جرمی آلینسون به عنوان نمونه‌های نسل پنجم معرفی کرده، در واقع بخشی از نسل چهارم نظریه‌های انقلابی هستند. وی معتقد است که نسل چهارم هنوز به‌طور کامل توسعه نیافته و با مشکلاتی مانند مدل‌سازی بیش از حد، تنوع زیاد متغیرها و

همپوشانی با دیگر حوزه‌های علمی مواجه است. آبرامز مدعی است که واژه انقلاب امروزه به معنای محدودتری از گذشته به کار می‌رود و اغلب به تحولات غیر خشونت‌آمیز سیاسی اشاره دارد که قبلاً نیز در نسل چهارم مطرح بوده است.

با بررسی منابع منتشره تا زمان نگارش این مقاله، هرچند آثاری درباره هر یک از این رویکردهای مختلف در ارتباط با انقلاب به زیور طبع آراسته شده است، با این حال پژوهش مستقلی درباره مقایسه رویکرد به پدیده انقلاب از دیدگاه جورج لاوسن و فرید زکریا صورت نگرفته است و رسالت پژوهش حاضر، پردازش موضوع از این منظر خاص است. بنابراین نوآوری و تفاوت پژوهش حاضر با امثال آثار مزبور این است که دامنه موضوع مورد مطالعه آن، محدود به دیدگاه یک اندیشمند نیست؛ بلکه مقایسه معرفت‌شناسی و روش‌شناسی آنها نیز مدنظر است.

چارچوب مفهومی

انقلاب به عنوان یکی از مهم‌ترین پدیده‌های تاریخی و اجتماعی، در طول تاریخ، نقش کلیدی در شکل‌گیری جوامع و تحولات سیاسی، اقتصادی و فرهنگی ایفا کرده است. چارچوب مفهومی انقلاب شامل مجموعه‌ای از اصول و ابعاد است که به درک عمیق‌تر این پدیده کمک می‌کند.

منشأ واژه انقلاب^۱ را می‌توان در حوزه مباحث مرتبط با نجوم، واحدی از حرکت دَوْرانی به حساب آورد و از جهت سیاسی به چرخش ناگهانی و غیر قابل پیش‌بینی به طرف امور دانست. کاربرد سیاسی این واژه به اواخر قرن ۱۵ در ایتالیا برمی‌گردد. همچنین انقلاب در این زمان در ایتالیا به دگرگونی ناگهانی در امور سیاسی ارتباط می‌یابد؛ زیرا عصر تحولات نجومی بوده، هر حاکمی برای فهم سرنوشت فرمانروایی خود از آن بهره می‌گرفت (کالورت، ۱۳۸۷: ۱۳).

رابرتسون^۲ در «فرهنگ علوم سیاسی پنگوئن» می‌گوید: «انقلاب، نوعی دگرگونی کلی و خشونت‌ناک است درون یک نظام سیاسی که هم نحوه توزیع قدرت را دگرگون می‌کند و هم در ساختار کلی جامعه، تحولاتی گسترده و عمیق به وجود می‌آورد» (رابرتسون، ۱۴۰۰).

1. Revolution

2. Robertson

۲۹۰). علاوه بر این طبق تعریف گیدنز^۱ از انقلاب، یک انقلاب می‌بایست جنبش اجتماعی توده‌ها را در بر گرفته، به اقداماتی عمده در عرصه و فرآیند اصلاح و تحول منجر شود و یا تهدید و خشونت را به کار گیرد (Giddens, 1989: 604). اما بنا بر همه آنچه گفته شد، انقلاب مفهومی است که اصولاً برای توصیف فعالیت‌های مردمی که ضد رژیم حاکم در هر دوره‌ای است و با سرعت و شدت و با خشونت همراه است و توانسته تغییرات بنیادین در ساختار سیاسی- اجتماعی جامعه ایجاد کند، به کار برده می‌شود.

هانتینگتون^۲ نیز که از نظریه‌پردازان مهم حوزه انقلاب است، انقلاب را تحول و یا دگرگونی سریع، خشن و بنیادی در اسطوره‌ها، ارزش‌های حاکم بر یک جامعه، نهادهای سیاسی و ساخت اجتماعی آن جامعه و همچنین دگرگونی در رهبری و فعالیت و سیاست‌های حکومتی می‌داند (هانتینگتون، ۱۳۸۶: ۳۸۵). او معتقد است که آنچه موجب انقلاب می‌شود، عدم توازن در توسعه بخش‌های مختلف سیاسی، اجتماعی و اقتصادی است (Huntington, 1968: 267). این تعریف به مراتب از سایر تعاریف انقلاب جامع‌تر و کامل‌تر به نظر می‌رسد.

از دیگر سو برخی، انقلاب را پدیده‌ای دانسته‌اند که تبیین، پیش‌بینی و توصیف علمی آن به راحتی ممکن نبوده است و نیاز به کندوکاوی عمیق دارد (هادیان، ۱۳۹۱: ۲۰۶). بدین معنا انقلاب، پدیده‌ای خشن و سریع است که تغییرات بنیادین در ارزش‌ها، نهادها و ساختارهای سیاسی- اجتماعی جامعه ایجاد می‌کند.

البته هانا آرنست^۳، فیلسوف و نظریه‌پرداز سیاسی برجسته، انقلاب را آغاز چیزی جدید تعریف می‌کند که با آزادی ذاتی انسان‌ها در ایجاد تحول بنیادین در نظام حاکم همراه است. او در کتاب «انقلاب» تأکید می‌کند که انقلاب‌ها تنها به تغییرات سیاسی محدود نمی‌شوند؛ بلکه فرصتی فراهم می‌کنند تا مفهوم آزادی بازتعریف شود و نظامی عادلانه‌تر شکل گیرد. معنای واقعی انقلاب، زمانی آشکار می‌شود که مردم قادر باشند از بند گذشته رها شوند و گام‌هایی به سوی آزادی و عدالت بردارند (Arendt, 1963: 28). با توجه به عبارات بالا می‌توان گفت که این تعاریف نشان می‌دهند که انقلاب، پدیده‌ای

1. Anthony Giddens
2. Samuel P. Huntington
3. Hannah Arendt

پیچیده است که نه تنها نظام حاکم را تغییر می‌دهد، بلکه ارزش‌ها و اعتقادات جامعه را نیز دگرگون می‌کند و مستلزم تحلیل عمیق عوامل مختلف است.

در این پژوهش از روش مقایسه‌ای استفاده شده است، این روش را می‌توان «فرایندی منطقی برای شناخت علت و اثر طبیعی یا غیر طبیعی متغیرهای سیاسی از طریق مقایسه واحدهای سیاسی مختلف» تعریف کرد (Almond & Powell, 1966: 20). روش مقایسه‌ای، انواع مختلفی دارد؛ از جمله مقایسه کلان که به مقایسه سیستم‌های سیاسی کشورها یا مناطق گسترده می‌پردازد؛ مقایسه ریز که شامل مقایسه واحدهای کوچک‌تر داخلی مانند مناطق داخلی یک کشور است؛ مقایسه زمانی که به مقایسه یک واحد در طول زمان می‌پردازد و مقایسه مقطعی که چند واحد را در یک لحظه از زمان با یکدیگر مقایسه می‌کند (Lijphart, 1971: 685). مراحل اجرای این روش شامل تعیین موضوع و هدف مقایسه، انتخاب واحدهای مقایسه، تعریف معیارهای مقایسه (متغیرهای مستقل و وابسته)، گردآوری داده‌ها، تحلیل و تفسیر نتایج و در نهایت نتیجه‌گیری و تعمیم‌دهی است. در نوشتار حاضر، از رهیافت تطبیقی برای فهم وضعیت اقلیت‌های دینی استفاده می‌شود. قیاس و روش مقایسه‌ای به طور مستقیم یا غیر مستقیم در سراسر رشته‌های علوم سیاسی و علوم اجتماعی به کار می‌رود. مقایسه در تجزیه و تحلیل سیاسی به اهداف گوناگون خدمت می‌کند و با مشاهده شیوه‌هایی که طی آنها به مسائل سیاسی در ساختارهای گوناگون پرداخته می‌شود و فرصت‌های ارزشمندی برای یادگیری فراهم می‌سازد، دانشجو را در معرض ایده‌ها و چشم‌اندازهای نوین قرار می‌دهد (Marsh & Stocker, 2010: 285).

شاید کارکرد اصلی مقایسه در علوم سیاسی، طراحی، آزمودن و پالایش فرضیه‌ها درباره روابط علت باشد. به نظر می‌رسد که مهم‌ترین موضوع در رهیافت مقایسه‌ای، مشخص نمودن موارد مشابه و متفاوت است (کوثری، ۱۳۸۷: ۲۵۵). البته هر مقایسه‌ای نیازمند زمینه مشترک است؛ بدین معنا آنچه زمینه مقایسه رویکرد و روش جورج لاوسن و فرید زکریا را در رابطه با پدیده انقلاب مهیا می‌سازد، می‌توان چنین خلاصه کرد: ۱- توجه هر دو اندیشمند به پدیده انقلاب در دوران معاصر؛ ۲- بررسی چگونگی شکل‌گیری انقلاب‌های غربی و شرقی؛ ۳- التزام آنان به داده‌های تاریخی. از این‌رو

مقایسه دیدگاه‌های لاوسن و زکریا نه تنها می‌تواند شامل نوآوری‌های قابل توجه در ارتباط با رویکرد و تحلیل پدیده انقلاب باشد، بلکه فرصتی برای ارزیابی استدلال‌های آنان نیز فراهم می‌آورد. بر این اساس در این پژوهش تلاش خواهد شد تا پدیده انقلاب از منظر این دو اندیشمند با تکیه بر آثارشان بررسی شود و تفاوت‌های دیدگاه آنان درباره این مفهوم روشن شود.

تفاوت معرفت‌شناسی بنیادین: رویکرد ساختار- جهانی در مقابل تحلیل لیبرال- سیاسی

جورج لاوسن، انقلاب را پدیده‌ای ساختار- کارگزار می‌بیند که اثرات ژرفی بر جامعه و نظام جهانی دارد. او تأکید می‌کند که انقلاب‌ها حاصل تعارضات ساختارها و کارگزارهای درون جامعه هستند و همچنین تحت تأثیر عوامل جهانی قرار می‌گیرند. اکثر رویکردهایی ساختارگرایی علی‌رغم نقطه شروع مشترکشان در تحلیل کلان، اهمیت عوامل کارگزاری را در تجربه‌ها و توضیحات انقلاب‌های خاص به رسمیت می‌شناسد. شرایط یادشده باعث ایجاد دو نکته است: نخست اینکه فشارها تنها برای تغییر نتیجه الگوهای کلان نیستند. آنها از اقدامات پایین به بالای جنبش‌های انقلابی نیز تأثیر می‌پذیرند. این اقدامات، به ایجاد فضایی کمک می‌کند که در آن احتمال وقوع تحول انقلابی میسر می‌گردد. دوم اینکه ساختارهای اجتماعی بیش از آنکه ایستا باشند، برآیندی هستند. به عبارت دیگر، ساختارهای اجتماعی، پیکربندی‌های نسبتاً ثابت روابط اجتماعی به حساب می‌آیند که به واسطه تعاملات بین حوادث و حوزه‌های اجتماعی وسیع‌تر ایجاد می‌شوند (لاوسن، ۱۴۰۰: ۷۸).

وی در ادامه به تفاوت نظریه کارگزارمحور و ساختارمحور می‌پردازد و می‌نویسد: «نظریه کارگزارمحور بر افسانه شخص به عنوان یک ماهیت از پیش موجود استوار است، در حالی که رویکردهای ساختارمحور بر افسانه جامعه به عنوان یک ماهیت از پیش موجود تکیه دارند. به عبارت دیگر در حالی که تمرکز بر ساختار تمایل دارد الگوهای نسبتاً ثابت روابط اجتماعی را به عنوان پدیده‌های با اهمیت جلوه دهد، تأکید بر کارگزار فرد اجتماعی را به عنوان ماهیتی از پیش موجود تصور می‌کند که انگیزه‌ها، منافع و ولایت‌ها از قبل بسته‌بندی شده‌اند» (همان: ۱۰۲).

به نظر می‌آید لاوسن انقلاب را پدیده‌ای ساختاری می‌داند که نتیجه تعامل پیچیده ساختارها و عوامل کارگزاری است. ساختارهای اجتماعی، اقتصادی و سیاسی، شرایط لازم برای ظهور انقلاب را فراهم می‌کنند، اما اقدامات جمعی و جنبش‌های پایین به بالا، نقش کلیدی در تحقق آن دارند. او تأکید می‌کند که ساختارها ایستا نیستند، بلکه از تعاملات پویای افراد و حوزه‌های گوناگون جامعه شکل می‌گیرند و انقلاب‌ها زمانی رخ می‌دهند که این ساختارها دیگر نمی‌توانند با بحران‌های جدید مقابله کنند. لاوسن، نظریه‌های کارگزارمحور (که فرد را موجودی با انگیزه‌های ثابت می‌بیند) و ساختارمحور (که جامعه را مجموعه‌ای از الگوهای ثابت می‌داند) را ناقص می‌شمارد و بر لزوم تلفیق دو دیدگاه تأکید دارد: ساختارها، شرایط ممکن‌ساز انقلاب هستند، اما کارگزاران جمعی، آن را به وقوع می‌پیوندند. او انقلاب را نه تنها نتیجه عوامل داخلی، بلکه در تعامل با تحولات جهانی و تاریخی خاص تحلیل می‌کند و آن را پدیده‌ای چندلایه و پویا معرفی می‌کند. البته نظریه انقلاب بر پیش‌شرط‌های ساختاری و محوریت سقوط دولت به عنوان زمینه‌سازان انقلاب تأکید دارند اگر کسی بخواهد نسبت به این دیدگاه، انتقادی داشته باشند، این بدان معناست که نابودی نهایی دولت پس از ایجاد یک وضعیت انقلابی، نتیجه قطعی است. دقیقاً آنچه انقلابیون در آن نقطه برای انجام برمی‌گزینند، ارتباط اندکی با سقوط یک نظام دارد؛ زیرا رژیم، محکوم به بافت ساختاری است که در آن قرار دارد، در حالی که مخالفانش یعنی افراد تحت هدایت نیروهایی که خودشان متوجه امور نیستند و آن را کنترل نمی‌کنند، چاره‌ای جز قیام ندارند (لاوسن و دیگران، ۱۴۰۲: ۶۹).

لاوسن نتیجه می‌گیرد در حالی که تمرکز بر ساختار تمایل دارد الگوهای نسبتاً ثابتی از روابط اجتماعی را به عنوان چیزهای با ماهیت به تصویر بکشد، تأکید بر کارگزار فردی از پیش موجود و غیر اجتماعی را تصور می‌کند که انگیزه‌ها، علایق‌ها و ترجیحات او بدون توجه به حوزه‌های گسترده‌تر عمل از پیش حاضر و آماده است که هیچ‌یک از این دو موضع، رضایت‌بخش نیست (همان: ۷۵). بدین معنا جورج لاوسن در نقد دیدگاه‌های ساختارگرایانه و کارگزارمحور در تحلیل انقلاب به این نتیجه می‌رسد که هیچ‌یک از این رویکردها به تنهایی توضیح رضایت‌بخشی از پدیده انقلاب ارائه نمی‌دهند. وی در تحلیل انقلاب‌ها، رویکرد بین‌اجتماعی^۱ را به عنوان چارچوبی کلیدی برای

درک انقلاب‌ها مطرح می‌کند که فراتر از محدوده داخلی یک جامعه عمل می‌کند. او معتقد است که انقلاب‌ها تنها نتیجه عوامل داخلی نیستند، بلکه در زمینه تاریخ جهانی و تعاملات بین‌المللی شکل می‌گیرند و خودشان نیز بر این ساختارهای جهانی تأثیر می‌گذارند. رویکرد بین‌اجتماعی انقلاب‌ها از یک فرض ساده آغاز می‌شود؛ رویدادهایی که در یک مکان رخ می‌دهند، تحت تأثیر وقایع سایر مکان‌ها هستند. تعدادی از تاریخ‌های فراملی به روش‌هایی اشاره داشته‌اند که در آنها حوادث انقلابی دارای بعد بین‌المللی مقدم بر چارچوب دولت ملی هستند (لاوسن، ۱۴۰۰: ۱۱۲). از این‌رو رویکرد بین‌اجتماعی از فهم نقش سازنده درهم‌تنیدگی‌های فرامرزی شکل می‌گیرد. از دیدگاه عملی، رویکرد بین‌اجتماعی، ترسیم‌گر شیوه‌هایی است که در آن بر رابطه‌ای بودن ارتباطات تأکید دارد. برای مثال ابعاد چندجانبه رویکرد بین‌اجتماعی انقلاب هائیتی را به یاد بیاورید که قرارگیری آن در مدارهای انباشت سرمایه، برده‌داری و استعمار، آشفتگی آن در جنگ‌های بین‌دولتی و تأثیر آن بر گسترش ناآرامی‌ها در آمریکایی لاتین و دیگر مناطق است (همان: ۱۱۴).

به نظر می‌رسد جورج لاوسن، انقلاب‌ها را پدیده‌هایی بین‌اجتماعی می‌داند که در تعامل پیچیده ساختارهای محلی و جهانی شکل می‌گیرند. او منادی ملی را نقد کرده، بر برهم‌تنیدگی‌های فرامرزی (مانند شبکه‌های ترانس ملی و اقتصاد سیاسی جهانی) تأکید می‌کند. او انقلاب‌ها را بازتابی از تاریخ جهانی درون‌پیوسته می‌داند، جایی که محلی و جهانی به هم گره خورده‌اند. این رویکرد، انقلاب را نتیجه تعامل ساختارها و کارگزاران جمعی می‌شمارد، نه فقط عوامل داخلی یا خارجی. در نهایت لاوسن، انقلاب را پدیده‌ای چندلایه، پویا و شکل‌گرفته از همزمانی بحران‌های ساختاری و عمل جمعی تعریف می‌کند. وی برای مصادیق خود به انقلاب هائیتی اشاره کرده، توضیح می‌دهد: در طول جنگ هائیتی، شصت‌هزار نفر در ایالات‌متحده آمریکا، کانادا، کوبا و کارائیب اسکان یافتند. این آوارگان به عنوان لابی ضد انقلاب عمل می‌کردند. آنها پیشگامان جمعیت‌های پراکنده ضد انقلاب روسی و کوبایی محسوب می‌گردند. سرانجام هائیتی، شیوه‌هایی را به تصویر کشید که در آنها یک حکومت پیرامونی می‌تواند مولد گفتمان و سیاست در مادرشهر باشد. اخبار پیرامون انقلاب هائیتی به طور گسترده در اروپا گزارش می‌شد (همان: ۵۲).

فرید زکریا، انقلاب را ابزاری برای تغییر سیاسی می‌بیند که می‌تواند در جهت توسعه دموکراسی و آزادی عمل کند. وی تأکید می‌کند که نتیجه انقلاب‌ها به شرایط اولیه و نحوه مدیریت آنها بستگی دارد. برای نمونه انقلاب ایران نشان داد که گروه‌های درون جامعه می‌توانند حتی با یک حاکم قدرتمند به مقابله برمی‌خیزند. این انقلاب همچنین نشان داد که چگونه در یک جامعه در حال توسعه حتی نیروهای ظاهراً بی‌ضرر پیشرفت، مثل آموزش و تحصیلات عالی می‌تواند منجر به آشفتگی و هرج و مرج شود. در ایران آیت‌الله خمینی^(۵) از یک فن‌آوری قدرتمند استفاده کرد: نوار کاست. حتی وقتی او در دوران تبعید در پاریس به سر می‌برد، خطابه‌هایش در ایران پخش می‌شد و بیانگر مخالفت با حکومت سرکوبگر شاه بود (زکریا، ۱۳۹۰: ۱۶۹).

یا در شکل غربی‌اش، انقلاب شکوهمند حقیقتاً نقطه عطف چندین انقلاب بود. از اوایل ۱۵۰۰ ما شاهد چند قرن انقلاب اقتصادی و هویتی در سراسر اروپای شمالی هستیم. این انقلاب‌ها ساختار سیاست قرن هفدهم را شکل دادند. پیش از انقلاب شکوهمند انگلستان، چارلز اول را به این تصمیم واداشت که اصلاحات مذهبی بیشتری انجام دهد که بیشتر به نفع جمعیت کاتولیک تمام شد. در این میان در طول دهه ۱۶۳۰، او بدون اینکه موافقت پارلمان را کسب کند، تلاش‌هایی برای افزایش مالیات‌ها انجام داد. این اقدامات در نهایت منجر به درگیری‌هایی شد که در سال ۱۶۴۲ به خون‌ریزی انجامید و حدود ۱۵۰ هزار نفر جان باختند. این جنگ‌ها سرانجام با پیروزی پارلمان به پایان رسید. پادشاه چارلز اول اعدام شد و حکومتی جمهوری‌محور بنیان‌گذاری گردید (همان، ۱۴۰۳: ۸۰).

در این راستا فرید زکریا، انقلاب‌ها را تحولاتی می‌داند که حتی در برابر حکومت‌های قدرتمند، توسط گروه‌های داخل جامعه آغاز می‌شوند و ساختارهای سیاسی و اجتماعی را دگرگون می‌کنند. انقلاب ایران، نمونه‌ای از این نوع است؛ جایی که فناوری ساده مانند نوار کاست به آیت‌الله خمینی کمک کرد تا پیام خود را در شرایط تبعید، گسترش دهد و مقاومت گسترده‌ای را علیه حکومت شاه رقم زند. همچنین انقلاب شکوهمند انگلستان (۱۶۸۸)، نقطه عطفی در تاریخ سیاسی غرب محسوب می‌شود که پس از درگیری‌های خونین و اعدام پادشاه، منجر به برقراری حکومتی جمهوری‌محور شد. زکریا

با بررسی این انقلاب‌ها، نقش عواملی مانند هویت، آموزش، فناوری و ساختارهای قدرت را در بروز تغییرات بنیادین، برجسته می‌کند.

از دیدگاه فرید زکریا، انقلاب آمریکا به طور شگفت‌آوری خصلت غیر انقلابی داشت. به نظر می‌رسد این حرکت حتی یک انقلاب به معنای واقعی کلمه، یعنی دگرگونی همه‌جانبه اجتماعی، اقتصادی و سیاسی نبود؛ بلکه بیشتر مبارزه‌ای برای دستیابی به استقلال ملی به شمار می‌رفت. درست است سیاست کشور تغییر کرد و با کنار گذاشتن سلطنت به نفع یک شکل حکومت جمهوری، اما ساختارهای اقتصادی و اجتماعی جامعه آمریکا پس از سال ۱۷۷۶ تا حد زیادی دست‌نخورده باقی ماند. مالکان مزارع همچنان بر جنوب حکومت می‌کردند. حتی در شمال، انقلابیون با خشونت، تلاش‌ها برای ترویج تغییرات رادیکال را سرکوب کردند (زکریا، ۱۴۰۳: ۱۷۹). بدین معنا از نظر فرید زکریا، انقلاب آمریکا، خصوصیتی غیر انقلابی داشت؛ یعنی علی‌رغم تغییر در نظام سیاسی (تحول از سلطنت به جمهوری)، این انقلاب شاهد دگرگونی عمیق و همه‌جانبه در ساختارهای اجتماعی و اقتصادی نبود. مالکیت مزارع در جنوب همچنان در دست طبقه قبلی ماند و حتی در شمال، انقلابیون با خشونت با تلاش‌های رادیکال برای تغییر عمیق، مقابله کردند. بنابراین انقلاب آمریکا بیشتر از آنکه یک انقلاب کامل باشد، شبیه یک جنبش برای استقلال ملی بود که حداقل در ابتدا، اهداف اجتماعی و اقتصادی محدودی داشت.

زکریا در تحلیل انقلاب‌ها به طور خاص به لیبرالیسم و دموکراسی توجه می‌کند. او معتقد است که انقلاب‌ها می‌توانند به توسعه لیبرالیسم کمک کنند، اما این امر مستلزم وجود نهادهای قوی و پایدار است. لیبرالیسم قانون‌سالار ناظر بر سنتی است که ریشه در تاریخ غرب دارد و در پی حفاظت از استقلال و شأن شخصی افراد در برابر اجبار است. فارغ از آنکه ریشه این اجبار دولت، کلیسا یا جامعه باشد، این اصطلاح، دو اندیشه را به هم پیوند می‌دهد؛ اندیشه‌های که بسیار با هم مرتبط هستند. نخست، اندیشه لیبرالی است؛ زیرا میراثی فلسفی است که از یونان و روم باستان آغاز می‌شود و بر آزادی شخصی تأکید دارد. دوم، اندیشه قانون‌سالار است، زیرا حاکمیت قانون را در مرکز سیاست قرار می‌دهد (همان، ۱۳۹۰: ۱۷). در واقع مقصود «من از لیبرالیسم کلاسیک همان

ایدئولوژی که از عصر روشنگری در تقابل با اقتدار سلطنتی و مذهبی بیرون آمد؛ مفهومی که به یک اصطلاح بحث برانگیز در بین راست و چپ امروزی تبدیل شده و بر سر آن جدل می کنند. معمولاً به معنای حقوق و آزادی های فردی در چارچوب یک نظم مبتنی بر قوانین در حوزه عمومی است» (زکریا، ۱۴۰۳: ۲۶).

در غرب، توسعه لیبرال دموکراسی بازار آزاد از بسیاری جهات ریشه در جمهوری هلند در قرن شانزدهم دارد و مسیری طولانی، آهسته و ارگانیک را طی کرده است و حتی هم اکنون، گاهی دچار نوسان می شود. از آنجا که جهان در حال توسعه، زمان لازم برای توسعه آهسته نهادهای خود نداشت، دموکراسی سازی های دهه های ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰، سریع و کم عمق بود. کشورهای اصلاح گر بیشتر از تحولات سیاسی و اجتماعی تأکید کردند، برگزاری انتخابات آسان اما حاکمیت قانون و حمایت از حقوق فردی کمتر مدنظر بود (همان: ۲۳۵). هدف لیبرالیسم در عصر روشنگری، به ویژه در انگلستان و اسکاتلند، حذف محدودیت های خودسرانه در فرآیندهای سیاسی و اقتصادی بود و این امر، بخشی از یک روند تاریخی گسترده تر محسوب می شد. مشاهده این تغییرات ممکن است پیشرفت محض به نظر برسد؛ اما برای بسیاری از شهروندان فرانسوی آن دوره، به ویژه آنهایی که در حومه شهر بودند، این تجربه متفاوت بود. برای یک دهقان فرانسوی، اصلاحات ارضی، فرساینده و بی ثبات کننده وضعیت سیاسی - اجتماعی به نظر می رسید (همان: ۱۲۰).

فرید زکریا، مفهوم انقلاب و لیبرالیسم را در قالب تاریخ غربی تحلیل می کند و معتقد است که توسعه لیبرال دموکراسی و بازار آزاد، ریشه در جمهوری هلند قرن شانزدهم دارد و از طریق فرایندی آهسته، تدریجی و ارگانیک در غرب شکل گرفت که حتی امروز هم با نوسان هایی همراه است؛ در حالی که کشورهای در حال توسعه به دلیل نبود زمان کافی برای ساختار سازی نهادهای لیبرال، دموکراتیک سازی های دهه های ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰ را سریع، سطحی و بی عمق می شمارد، جایی که برگزاری انتخابات آسان بود، اما حاکمیت قانون و حقوق فردی کمتر مدنظر قرار گرفت.

وی گشادگی و گشاده رویی را بزرگ ترین نقطه قوت آمریکا در تحولات سیاسی و اقتصادی می داند و می گوید: «بسیاری از متخصصان ریزبین سیاست خارجی، ایده های

هوشمندانه دارند که معتقدند می‌توانند در بهره‌وری پس‌انداز و درمان در این کشور اثرگذار باشد. بالندگی و شکوفایی آمریکا به لحاظ تاریخی، مرهون خلاقیت برنامه دولت آن نیست؛ بلکه توان جامعه آن و گشادگی این جامعه در برابر جهان- کالاها و خدمات، ایده‌ها، اختراعات و بالاتر از همه در برابر مردم و فرهنگ‌ها بوده است» (زکریا، ۱۳۸۸: ۲۶۶).

محدودیت‌های مکمل بودن دو چارچوب در سطوح تحلیلی متفاوت

تحلیل تطبیقی نشان می‌دهد که چارچوب لاوسن و رویکرد زکریا در دو سطح مجزای تحلیل عمل می‌کنند که هر کدام دارای نقاط قوت و ضعف ذاتی هستند. جورج لاوسن در تحلیل‌های خود به بررسی پدیده انقلاب از دیدگاه ساختار- کارگزار، تاریخی و بین‌المللی پرداخته است و در ریشه‌یابی این مفهوم به عصر میانه می‌رسد که در این عصر، مفهوم انقلاب برای اشاره به پدیده‌ای در حال چرخش، حرکت چرخ‌ها و به جای گسست محوری استفاده می‌شد. مثلاً به حرکت بیضوی سیاره‌ها توسط کوپرنیک^۱ در کتاب «درباره انقلاب اجرام آسمانی» اشاره می‌کند (لاوسن، ۱۴۰۰: ۱۹).

همچنین انقلاب‌ها را در ابتدایی‌ترین معنی خود می‌توان با عنوان سازمان‌دهی مجدد زندگی روزمره دانست. انقلابیون به جای تغییرات موقتی به دنبال تحولات پایدار در بافت روابط اجتماعی هستند. در این بستر انقلاب‌ها به طور توأمان متشکل از چندین بعد هستند:

۱. انقلاب نمادینی که به دنبال نابودی استعاره‌های پیش از انقلاب و بازسازی اشکال جدید نظم نمادین است.
۲. انقلاب سیاسی که سرنگونی رژیم پیشین و بازسازی نظام حکومتی را در نظر دارد.
۳. انقلاب اقتصادی که قصد دارد روابط تولید، ارزش و مبادله را از نو طراحی کند (همان: ۲۳).

به نظر می‌رسد لاوسن انقلاب را از زاویه‌های ساختار- کارگزار، تاریخی و جهانی بررسی می‌کند و نشان می‌دهد که این مفهوم از ریشه‌های قرون وسطی، جایی که به معنای حرکت

1. Nicolaus Copernicus

دورانی و نجومی بود، به معنای امروزی خود به عنوان تغییرات بنیادی در ساختارهای سیاسی (سقوط رژیم و بازسازی حکومت)، اقتصادی (بازیابی روابط تولید و مبادله) و نمادین (نابودی ساختارهای گذشته و ایجاد نظم نوین) جوامع، تحول یافته است.

جورج لاوسن، انقلاب هائیتی (۱۷۹۱) را اولین انقلاب جهانی مؤثر در تاریخ مدرن معرفی می‌کند که در مستعمره فرانسوی سنت دومینیک (امروزه هائیتی) آغاز شد. این منطقه با وجود کوچکی، قلب اقتصاد استعماری فرانسه بود و نیمی از قهوه و ۴۰٪ شکر جهان را تولید می‌کرد، در حالی که ۸۹٪ جمعیت آن را بردگان تشکیل می‌داد که تحت ستم شدید زندگی می‌کردند. این بحران ساختاری سبب شد تا جنبشی تشکیل شود که نظام برده‌داری، سلطه نژادی و استعمار فرانسه را سرنگون کند. لاوسن این انقلاب را نقطه عطفی می‌داند که پیامدهایش فراتر از مرزهای محلی گسترش یافت و به عنوان الگویی برای جنبش‌های آزادی‌بخش جهانی عمل کرد. او این رویداد را نماد مقاومت جمعی و تغییر بنیادین در عرصه بین‌المللی معرفی می‌کند و تأکید می‌کند که انقلاب‌ها تنها نتیجه عوامل داخلی نیستند، بلکه در تعامل با ساختارهای استعماری، اقتصاد جهانی و تحولات تاریخی زمانه خود شکل می‌گیرند. از این‌رو ما از تعبیر انقلاب‌های بزرگ با حرف R و برای انقلاب‌های کوچک با r استفاده می‌کنیم. در قرن بیستم و قبل از آن، R به این معنی بود که انقلابیون، دگرگونی رادیکال را هدف قرار می‌دادند. اما انقلابیون معاصر به دنبال تغییر رژیم بودند و رهبران و کادری‌ها را که در رأس حکومت بودند، برکنار می‌کردند؛ اما اغلب بدون چشم‌انداز روشنی که به تحول اجتماعی رادیکال منتهی می‌شد، در حالی که انقلاب‌های قبلی، برنامه گسترده‌ای برای جامعه داشتند (لاوسن و دیگران، ۱۴۰۲: ۲۱).

لاوسن در مرحله بعد، چارچوب نظری خود را درباره مفهوم انقلاب ارائه می‌دهد که عبارتند از:

۱. وضعیت انقلابی: وضعیت انقلابی بر پایه رقابت شدید رژیم و مخالفان و ادعای انحصار بر یک حکومت تعریف می‌شود. وضعیت‌های انقلابی اغلب در دوران تحول بین‌المللی ظاهر می‌شوند که در آن اثربخشی دولت به واسطه کشمکش‌های بین‌دولتی، بحران‌های اقتصادی و تغییر در الگوهای متداول سلسه‌مراتب، اقتدار و قانون مورد تهدید قرار می‌گیرد.

۲. مسیرهای انقلابی: به مانند وضعیت های انقلابی، توسعه مسیرهای انقلابی، ارتباط نزدیک با نوع نظم اجتماعی دارد که انقلاب درون آن به واقع می پیوندند. در نظم های دموکراتیک، قطبی سازی رادیکال با حضور مراکز نهادی حل و فصل کشمکش ها محدود می شوند. در جایی که تعداد محدودی از مراکز نهادی مدیریت کشمکش وجود دارد، نظم اجتماعی مجبور به پذیرش جریان های رقیب است.

۳. نتایج انقلابی: اگر انقلاب ها، بحران عمومی موجود در حوزه های عمل را به تصویر می کشند، نتایج آنها به واسطه باز استقرار نظم از طریق تشکیلات نهادی جدید نظیر قانون اساسی، قوه مقننه، احزاب سیاسی و... مشخص می شوند. حداقل شرط موفقیت انقلاب، تصاحب و استقرار قدرت دولتی یا معادل آن توسط انقلابیون است (لاوسن، ۱۴۰۰: ۱۲۰-۱۴۰).

به نظر می رسد لاوسن، چارچوب خود را در سه بعد تبیین می کند: وضعیت انقلابی که بر پایه رقابت شدید بین رژیم و مخالفان در شرایط بحران های بین المللی، اقتصادی و اجتماعی شکل می گیرد. مسیرهای انقلابی که رشد انقلاب به نوع نظم اجتماعی و سیاسی وابسته است و در نظم های دموکراتیک، قطبی سازی رادیکال با حضور مراکز نهادی حل و فصل کشمکش محدود می شود و نتایج انقلابی که از طریق استقرار نظم جدید با مؤسساتی چون قانون اساسی، قوه مقننه و احزاب سیاسی مشخص می شود و حداقل شرط موفقیت انقلاب، تصاحب قدرت دولتی توسط انقلابیون است.

یکی از مفاهیم اساسی مرتبط با انقلاب از دیدگاه لاوسن، تأکید بر پیکربندی های علی است که جایگاه ویژه ای در تحلیل او دارد. وی در این رابطه می نویسد: «هدف، نشان دادن این نکته است که در کنار منحصربه فرد بودن تجربه تاریخی می توان الگوهای علی مکرری یافت که در طول زمان و در مکان مختلف باز تکرار می شود. تفاوت بین این رویکرد و بخش اعظم پژوهش های به عمل آمده در این حوزه، شبیه عکس گرفتن یا فیلم برداری است. اکثر رویکردها، حالت اول (عکس گرفتن) را دارند. با عکس گرفتن از یک لحظه، زمان شرایط معین را ثابت نگه می دارند. سپس قابلیت تعمیم این عکس را به دیگر نمونه های این پدیده آزمایش می کنند. اما حالت دوم (فیلم برداری)، واقعیت اجتماعی را منظره ای متحرک می بیند که نیازمند تعدیل تحلیل ها با توجه به شرایط متغیر است. هدف، فاصله گرفتن از دیدگاهی است که انقلاب را به عنوان مجموعه ای از

ویژگی‌ها می‌بیند و رفتن به سمت مفهوم روابط انقلاب‌ها و در نظر گرفتن به عنوان نهادهای در حال حرکت است (لاوسن، ۱۴۰۰: ۲۹).

وی در ادامه به انقلاب‌های انتخاباتی^۱ در نوشتار خود اشاره کرده، توضیح می‌دهد که انقلاب‌های فناورانه، مجموعه‌ای نوآورانه از استراتژی‌ها و تاکتیک‌های هماهنگ است که از انتخابات برای بسیج شهروندان علیه حکومت نیمه‌استبدادی حاکم استفاده می‌کند. هدف از انقلاب‌های انتخاباتی، دگرگونی همه‌جانبه ساختارهای دولتی، اقتصادی و طبقاتی نیست؛ یعنی مخالفان مدنی به دنبال انقلاب اجتماعی نیستند. در عوض هدف رژیم اقتدارگرایی رقابتی یعنی رژیم ترکیبی است که قوانین دموکراتیک را با حکومت استبدادی ترکیب می‌کند (لاوسن و دیگران، ۱۴۰۲: ۴۶).

فرید زکریا، پدیده انقلاب را در دو سطح علمی- فلسفی و سیاسی- تاریخی تحلیل می‌کند. اولین کاربرد این واژه به نجوم‌دان، نیکلاس کوپرنیک بازمی‌گردد که این واژه را در نخستین معنای علمی آن به کار برد. اما هرچند کوپرنیک از انقلاب در معنای متعارف علمی‌اش استفاده می‌کرد، در واقع او در حال ارائه نظریه‌ای بود که درک ما از کیهان را به‌طور بنیادین تغییر می‌داد و زمین را از مرکز کیهان به سمت پیرامون جابه‌جا می‌کرد. از آنجا که این نظریه، نجوم و الهیات را زیر و رو کرد، به انقلاب کوپرنیک معروف شد (زکریا، ۱۴۰۳: ۲۲).

زکریا در بررسی اولیه خود از انقلاب‌های غربی به انقلاب هلند اشاره دارد و می‌نویسد: «نخستین انقلاب لیبرال که در سرپیچی از قرن‌ها سلطنت- نوع حکومت جمهوری ایجاد کرد و اکنون جهان را تحت‌الشعاع خود قرار داده است، این رویداد برای نخستین بار در اواخر قرن شانزدهم و اوایل قرن هفدهم در هلند اتفاق افتاد. اما اگر عناصر آن در سال ۱۶۸۸ به بریتانیا سرایت نمی‌کرد، شاید هرگز موفق به تغییر دنیا نمی‌شد» (همان: ۳۱).

بدین معنا فرید زکریا، مفهوم انقلاب را از منظر کاربرد علمی کوپرنیک (حرکت‌مداری سیارات) به گونه‌ای تفسیر می‌کند که نمادی برای تغییری بنیادین در درک کیهان و جایگاه انسان محسوب می‌شود؛ تغییری که باعث تحول در الهیات و جهان‌بینی شد. او انقلاب هلند را نخستین گام لیبرال در رویارویی با سلطنت‌های سنتی

می‌داند، اما پایداری این تحول را در انتقال عناصر آن به بریتانیا در سال ۱۶۸۸ می‌بیند؛ تحولی که چارچوبی مؤثر برای ترکیب دموکراسی و لیبرالیسم فراهم کرد. او انقلاب صنعتی انگلستان را مادر همه انقلاب‌ها می‌نامد و انرژی را محور اصلی این انقلاب تلقی می‌کند و توضیح می‌دهد: «پمپ بخار-نخستین استفاده عملی و گسترده از موتورهای بخار- تولید زغال‌سنگ را تسریع کرد و به دنبال آن، موتورهای بخار بیشتری را -که برای به حرکت درآوردن کارخانه‌های نساجی استفاده می‌شدند- سوخت‌رسانی کردند و در نهایت کل اقتصاد را به جلو سوق دادند. زغال‌سنگ این اجازه را به ماشین‌ها می‌داد که به کمک انسان‌ها یا اسب‌ها، بلکه یک شکل بی‌جان از گونه‌ای انرژی به حرکت درآید. زغال‌سنگ باعث شد پتانسیل انسان به صدها گونه مختلف رها شود» (زکریا، ۱۴۰۳: ۱۴۱).

از سوی دیگر تغییر وضعیت زنان از خانه‌دار بدون دستمزد به فردی با درآمد مستقل، ساختار نیروی کار و خانواده را به طور هم‌زمان دگرگون کرد. با ورود زنان به عرصه اقتصادی، میزان تحصیلاتشان افزایش یافت، اعتماد به نفس بیشتری پیدا کردند و در حوزه‌های سیاسی، فعال‌تر شدند. در نتیجه سازمان‌هایی مانند تجمعات اعتراض منفی، باشگاه‌های توسعه فردی و جنبش حق رأی در میان زنان نیروی کار جدید شهری شکوفا شد (همان: ۱۵۰). پس می‌توان گفت که فرید زکریا، مفهوم انقلاب را در دو سطح علمی- فلسفی و سیاسی- تاریخی تحلیل می‌کند: از یکسو، استفاده کوپرنیک از واژه انقلاب در معنای نجومی، به تغییر بنیادین در جهان‌بینی انسان منجر شد و زمین را از مرکز کیهان جابه‌جا کرد. از سوی دیگر، انقلاب‌های سیاسی و اجتماعی غرب- مانند انقلاب هلند، انقلاب ۱۶۸۸ انگلستان و انقلاب صنعتی- باعث تغییرات عمیق در ساختار قدرت، اقتصاد و نقش زنان شد. زکریا این تحولات را پیونددهنده دموکراسی و لیبرالیسم می‌داند که به تدریج چارچوب جدیدی از عدالت، حقوق و توسعه را در جهان مدرن شکل داده‌اند.

فرید زکریا در تحلیل انواع انقلاب‌ها در نوشته خود به انقلاب بیوتکنولوژی و هویتی می‌پردازد و توضیح می‌دهد: «انقلاب بیوتکنولوژی را می‌توان جنبه‌ای دیگر از انقلاب اطلاعات در نظر گرفت؛ جنبه‌ای که نه با بیت‌ها و بایت‌ها، بلکه با نوکلئوتیدهای^۱

دی‌ان‌ای^۱ و آر‌ان‌ای^۲ که ساختار شکل‌های حیات را رمزگذاری می‌کند، سروکار دارد. برای بیشتر از سه میلیارد سال، تکامل تنها با نیروهای طبیعت هدایت می‌شد که منجر به زنده ماندن برخی از جهش‌یافته‌ها و از بین رفتن برخی دیگر شد. اما امروزه انسان‌ها، کنترل طبیعت را در دست گرفته‌اند. ظهور بیوتکنولوژی مدرن به دانشمندان اجازه می‌دهد تا مستقیماً با دستکاری در دی‌ان‌ای درون سلول‌های زنده، موجودات و حتی انسان‌ها را مهندسی کنند» (زکریا، ۱۴۰۳: ۲۸۰).

به نظر می‌رسد که فرید زکریا، انقلاب بیوتکنولوژی را بخشی از انقلاب اطلاعات می‌داند که به جای داده‌های دیجیتالی، با کدگذاری حیاتی DNA و RNA سروکار دارد و انسان را از نقش تنها پذیرنده طبیعت، به مهندس خود حیات تبدیل می‌کند. او همچنین تأکید می‌کند که دهه‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ با ظهور قرص ضد بارداری و تغییرات حقوقی و اجتماعی آن، شاهد تحول عمیق در هویت جنسیتی و نقش زنان بود؛ تغییری که نه تنها ساختار خانواده و نیروی کار، بلکه سازمان جامعه و دموکراسی را دگرگون کرد. ظهور قرص ضد بارداری (۱۹۵۷) و لغو ممنوعیت‌های قانونی آن (۱۹۶۵)، نقش زنان در خانواده و جامعه را تغییر داد و پایه مبارزات برای حقوق زنان را فراهم کرد. در نهایت زکریا، انقلاب‌های مدرن را بدون خشونت و از طریق نوآوری فناورانه و اجتماعی (I) تعریف می‌کند که ساختارهای بنیادین زندگی بشری (مثل حیات، هویت و روابط اجتماعی) را دچار تحول عمیق کرده‌اند. همچنان که ظهور اینترنت و رایانه‌های شخصی را انقلاب صنعتی سوم می‌نامند، این انقلاب، سریع‌تر و گسترده‌تر و در عین حال نامحسوس‌تر از دو مورد اول بوده است و عمده‌تأ در حوزه اطلاعات رخ می‌دهد. نخستین رایانه‌ها در جنگ جهانی دوم به عنوان ابزاری برای رمزگشایی در دستگاه اطلاعاتی آمریکا و بریتانیا توسعه یافتند. دستگاه‌های حجیم از لوله‌ها و مدارهای خلأ بودند که فضای کل اتاق‌ها را در بر می‌گرفت (همان: ۲۵۳).

در کل می‌توان گفت که چارچوب لاوسن برای تبیین زمینه‌های ساختاری وقوع انقلاب‌ها در نظام بین‌الملل، کارآمد است. او با تأکید بر تعامل سه‌لایه جهانی، ملی و داخلی نشان می‌دهد که انقلاب‌ها در فضایی شکل می‌گیرند که ساختارهای قدرت، دیگر

1. DNA

2. RNA Ribonucleic acid

نمی‌توانند با بحران‌های جدید مقابله کنند؛ همان‌گونه که در تحلیل انقلاب هائیتی به عنوان اولین انقلاب جهانی مؤثر در تاریخ مدرن، یا انقلاب اسلامی ایران در بازآفرینی نظم خلیج فارس پس از جنگ سرد مشاهده می‌شود. در مقابل، رویکرد زکریا برای بررسی تثبیت دموکراتیک نتایج انقلاب‌ها، مفید است. او با تأکید بر لزوم وجود زیرساخت‌های نهادی (حاکمیت قانون، حقوق فردی و توازن قدرت) نشان می‌دهد که انقلاب‌ها بدون این زیرساخت‌ها به «دموکراسی‌های غیر لیبرال» یا استبدادهای جدید منجر می‌شوند.

شکاف تحلیلی میان وقوع انقلاب و تحکیم نتایج دموکراتیک

لاوسن، انقلاب را به عنوان پدیده‌ای متصل به تحولات جهانی می‌بیند. او معتقد است که انقلاب‌ها نه تنها درون جامعه محلی تأثیر می‌گذارند، بلکه می‌توانند ساختارهای جهانی را نیز دگرگون کنند. دگرگونی جهانی به وسیله سه فرایند مرتبط با هم - صنعتی‌شدن، دولت عقلانی و ایدئولوژی‌های پیشرفت- شکل می‌گیرد. منظور ما از صنعتی‌شدن، تجاری‌شدن کشاورزی است که همراه با وقوع دو مرحله انقلاب صنعتی (بخار و برق)، بازار جهانی را به وجود آورد. در مورد شکل‌گیری دولت عقلانی، منظور این است که بوروکراسی مدرن و اداری قابل رقابت در مرزهای ملی ایجاد شد. این فرایند در انزوا شکل نگرفت، بلکه با شکل‌بندی دولت عقلانی و امپریالیسم همراه بود. ایدئولوژی پیشرفت که منظور منظومه فکری نظام‌مند همچون لیبرالیسم، سوسیالیسم، ملی‌گرایی و... است، ریشه در آرزوی بشر برای پیشرفت و توسعه دارد. این منظومه فکری با تصورات عصر روشن‌فکری یعنی طبقه‌بندی، پیشرفت و کنترل، ارتباط دارد (لاوسن و بوزان، ۱۴۰۳: ۳۲).

بنابراین از بسیاری جهات می‌توان مدعی شد که انقلابی‌ترین نیروی جهان در دو قرن گذشته، لیبرالیسم بوده است. دموکراتیک‌سازی و گسترش سرمایه‌داری موفق شده است ملغمه‌ای قدرتمند- سرمایه دموکراتیک- را شکل دهد که بسیاری از دولت‌های سراسر جهان آن را اجرا کرده‌اند و اغلب سازمان‌های بین‌المللی به مثابه نوعی عقل سلیم بر همان مبنا عمل می‌کنند. در این معنا شاهد لایه‌ای قوی از لیبرالیسم انقلابی هستیم

که محوریت آن را ترویج سرمایه‌داری دموکراتیک شکل می‌دهد و در قالب پروژه جهانی عمل می‌کند (جی بک و دیگران، ۱۴۰۲: ۲۸۱).

بدین منظور جورج لاوسن، انقلاب را پدیده‌ای می‌داند که نه تنها تحولات درونی یک جامعه، بلکه ساختارهای قدرت جهانی را نیز دگرگون می‌کند. او این تغییرات را حاصل تعامل سه فرایند کلیدی صنعتی شدن، شکل‌گیری دولت عقلانی و گسترش ایدئولوژی‌های پیشرفت (لیبرالیسم، سوسیالیسم، ملی‌گرایی و نژادپرستی علمی) می‌داند. لاوسن، لیبرالیسم را یکی از ایدئولوژی‌های بنیادین این تحول می‌شناسد که هم به عنوان محرک دموکراتیسم و حقوق فردی عمل کرده و هم به عنوان بنیاد ایدئولوژیک برتری غرب نسبت به دیگران.

لاوسن معتقد است که لیبرالیسم در کنار دیگر ایدئولوژی‌ها، نقش مهمی در توجیه برتری غرب نسبت به دیگران داشت و می‌نویسد: «مفهوم پیشرفت دارای دو بعد بود: در داخل به معنای توسعه علمی و صنعتی بود؛ اما در خارج به معنای تفوق تمدنی بود که منجر به استعمار و دخالت در دیگر جوامع شد» (8: buzzen va Lawson, 2016). بنابراین لیبرالیسم در داخل کشورها منجر به توسعه حقوق فردی و حاکمیت قانون شد، اما در بین‌الملل، به عنوان ابزاری برای مشروعیت‌بخشی به استعمار و سلطه جهانی غرب عمل کرد. وی با انتقاد از لوک کوپر^۱ که مدعی است آنها به اندازه کافی به لیبرالیسم و فضای عمومی توجه نکرده‌اند، می‌گوید: ما لیبرالیسم را تنها یک ایدئولوژی آزادی‌طلب نمی‌بینیم، بلکه آن را در تعامل با دیگر ایدئولوژی‌ها مانند قومی‌گرایی و نژادپرستی درک می‌کنیم (6: buzzen va Lawson, 2016).

به طور کلی لیبرالیسم، ملی‌گرایی، سوسیالیسم و نژادپرستی، سه تأثیر عمده داشتند: ۱- این ایدئولوژی‌ها، چارچوب‌بندی انسانی برای نظم دادن به جوامع را به چالش کشیدند. ۲- آنها برنامه گسترده مهندس اجتماعی از جمله صنعتی شدن را عقلانی کرده‌اند. ۳- شکل‌بندی دولت عقلانی و گسترش قدرت غرب در سراسر جهان را مشروعیت بخشیدند. این ایدئولوژی‌ها همچنین مجموعه‌ای از تنش‌ها را به وجود آوردند (لاوسن و بوزان، ۱۴۰۳: ۱۶۳).

بنابراین لیبرالیسم، یکی از رشته‌های اصلی در گسترش امپریالیسم اروپایی بود.

هرچند ارتباط بین لیبرالیسم و امپریالیسم پیچیده بود، بسیاری از لیبرال‌ها از گسترش الگوهای امپریالیستی به این دلیل که این الگو، وضعیت مردم آفریقا و آسیا را بهبود می‌بخشید، حمایت کردند. نقاط تمایز فرهنگی برای توجیه امپریالیسم به عنوان راه‌حلی مشروع برای عقب‌ماندگی و نیز وسیله‌ای برای تحقق مسئولیت‌های متمدن‌ها در قبال کسانی که پایین‌تر از نردبان تمدن تلقی می‌شدند، استفاده می‌شد (بوزان و لاوسن، ۱۴۰۳: ۱۶۹). بدین معنا لاوسن و بوزان، لیبرالیسم را یکی از چهار ایدئولوژی کلیدی (همراه با سوسیالیسم، ملی‌گرایی و نژادپرستی علمی) می‌دانند که در شکل‌گیری «روش قدرت» جدید در قرن نوزدهم نقش داشت. آنها لیبرالیسم را نه تنها به عنوان ایدئولوژی‌ای که دموکراسی و حقوق فردی را در داخل کشورها تقویت کرد، بلکه به عنوان بنیاد ایدئولوژیک سلطه غربی در خارج می‌شناسند.

در تبیین عوامل شکل‌گیری انقلاب، زکریا بر نقش رشد اقتصادی و گسترش طبقه متوسط تأکید دارد. او استدلال می‌کند که رشد اقتصادی، فضای سیاسی را برای تقاضای دموکراسی گشوده و طبقه متوسط را به عنوان حامی اصلی لیبرالیسم سیاسی شکل می‌دهد. با این حال تمرکز اصلی زکریا بر نتایج انقلاب‌هاست و نه زمینه‌های ساختاری وقوع آنها.

او معتقد است که انقلاب‌ها اغلب در جوامعی رخ می‌دهد که با مشکلات اقتصادی عمیق روبه‌رو هستند. برای مثال، انقلاب فرانسه به دلیل بحران اقتصادی و نابرابری طبقاتی شکل گرفت. علت وقوع انقلاب فرانسه بارها گفته شده است. لویی شانزدهم، پادشاهی ورشکسته بود و نیاز مبرم به درآمد مالیاتی پیدا کرد و پارلمان پادشاهی را که مدت‌ها منحل شده بود، برای مشورت فراخواند. مردم که در آن مجلس، نماینده‌ای نداشتند و تهیدست شده بودند، از اصلاحات مالی سر باز زدند و در مقابل خواستار مجلس قانون‌گذاری جدید با نماینده واقعی از ملت و یک قانون اساسی مکتوب شدند. شهروندان خشمگین به نشانه همبستگی در خیابان‌های پاریس راه می‌رفتند و قدرت تظاهرات خیابانی خود را به عنوان یک نیروی سیاسی انقلابی به رخ کشیدند و پارلمان جدید فئودالیسم را در سراسر فرانسه، لغو و اختیارات پادشاه را محدود کردند (زکریا، ۱۴۰۳: ۹۹). فرید زکریا در تحلیل‌های تاریخی و سیاسی خود به انقلاب صنعتی در آمریکا اشاره

دارد که موجب تغییرات گستره تری در حوزه سیاست شد و با نوآوری‌های حمل و نقل و تولید، جامعه را از روستایی به شهری دگرگون کرد و هویت‌های جدید مدنی را شکل داد، اما نابرابری‌های منطقه‌ای را نیز افزایش داد. طی سه قرن گذشته، دنیا تحت سلطه نظام لیبرالیسم غربی بوده که اولین آن، انگلیس و دومی، آمریکا بوده است. این دو کشور قدرتمند طی این دوران توانسته‌اند نظام اقتصادی دنیا را به وجود آورند و با حمایت از اصول و قواعد آن از طریق اعطای وام به دیگران، نگهداری ذخیره‌های ارزی، سرمایه‌گذاری خارجی و باز کردن بازار کالاهای خود روی دیگران قادر بوده‌اند این نظام اقتصادی را حفظ کنند (زکریا، ۱۴۰۳: ۶۴).

پس می‌توان گفت که فرید زکریا، انقلاب‌ها را اغلب نتیجه بحران‌های اقتصادی و نابرابری‌های اجتماعی می‌داند؛ در مقابل، انقلاب صنعتی در آمریکا بدون بحران اقتصادی، ساختار جامعه را با شهرنشینی و ظهور کارخانه‌ها دگرگون کرد، اما نابرابری‌ها را نیز افزایش داد. او همچنین نظام لیبرالیسم غربی را حاصل قدرت اقتصادی انگلستان و آمریکا می‌داند که از طریق سرمایه‌گذاری و کنترل بازارها، توانسته جهانی شدن اقتصادی را هدایت کند.

مقایسه دو رویکرد به پدیده انقلاب: تحلیل ساختار - تاریخی جورج لوسن در

مقابل گفتمان لیبرال - سیاسی فرید زکریا

مختصات و مشخصات مقایسه رویکرد تاریخی - بین‌المللی به پدیده انقلاب از دیدگاه جورج لوسن و فرید زکریا به اختصار و به عنوان جمع‌بندی مباحث پژوهش در جدول شماره (۱) بیان می‌شود.

جدول ۱- مقایسه رویکرد تاریخی - بین المللی به پدیده انقلاب

از منظر جورج لاوسن و فرید زکریا

معیار مقایسه	جورج لاوسن	فرید زکریا
سطح تحلیل	چندلایه: جهانی، ملی، داخلی	ملی- نهادی
عامل محرک	بحران در توازن قدرت جهانی + شکست دولت ملی	فقدان نهادهای لیبرال در کنار مشارکت سیاسی
نوع انقلاب مورد تأکید	انقلاب‌های اجتماعی- سیاسی با تحول ساختاری مانند: هائیتی، هلند، انگلستان، شیلی، کوبا، آفریقای جنوبی، ایران، اوکراین، بهار عربی	انقلاب‌های سیاسی با هدف تثبیت دموکراسی لیبرال مانند: هلند، انگلستان، انقلاب صنعتی، آمریکا
نتیجه مطلوب	بازآفرینی نظم سیاسی در سطح جهانی	تثبیت نهادهای لیبرال در سطح ملی
محدودیت تحلیلی	کم‌توجهی به بُعد استعماری ساختاری- تاریخی	کم‌توجهی به عوامل کلان‌فرهنگی و ایدئولوژیک

(منبع: نویسندگان)

نتیجه‌گیری

در چارچوب ادبیات نظری مطالعات انقلاب، تقابل میان رویکردهای ساختارگرای تاریخی و تحلیل‌های لیبرال سیاسی همواره زمینه‌ساز بحث‌های مفهومی درباره سطوح تبیین و امکان‌پذیری مقایسه‌های تطبیقی بوده است. پژوهش حاضر به این پرسش پاسخ می‌دهد که «رویکرد جورج لاوسن و فرید زکریا در ارتباط با تفسیر پدیده انقلاب چیست؟».

یافته‌ها نشان می‌دهد که ریشه این تفاوت‌ها در سطوح معرفت‌شناسی (اپیستمولوژیک) مجزای دو چارچوب نهفته است: لاوسن انقلاب را پدیده‌ای ساختاری- تاریخی در بازآفرینی نظم جهانی تعریف می‌کند که در تعامل پویای سه لایه جهانی، ملی و داخلی شکل می‌گیرد؛ در حالی که زکریا، انقلاب را ابزاری سیاسی برای تحقق لیبرالیسم در سطح ملی می‌داند که تداوم نتایج آن مستلزم تحکیم نهادهای لیبرال از جمله حاکمیت قانون، استقلال قضایی و حقوق فردی است.

این تفاوت بنیادین، مقایسه را از دو نظریه همسنگ به دو رویکرد تفسیری در سطوح تحلیلی متفاوت تبدیل می‌کند. نخست آنکه چارچوب لاوسن برای تبیین زمینه‌های ساختاری وقوع انقلاب‌ها در نظام جهانی از جمله تأثیر تحولات ژئوپلیتیک بین‌المللی، بحران‌های ساختاری نئولیبرالیسم و شبکه‌های فراملی جنبش‌های اجتماعی کارآمد است، اما در تحلیل استحکام نتایج و شرایط تثبیت دموکراتیک پس از انقلاب، ضعف مفهومی دارد. دوم آنکه چارچوب زکریا برای بررسی شرایط تثبیت دموکراتیک و تحکیم نهادهای لیبرال مفید است، اما ناتوان در درک زمینه‌های ساختاری-تاریخی شکل‌گیری انقلاب‌ها بوده، بحران‌های بین‌المللی را در تحلیل خود کمرنگ می‌سازد. سوم آنکه تلفیق این دو رویکرد تحلیلی، چارچوبی برای درک شکاف میان وقوع انقلاب‌ها و تحکیم نتایج لیبرال آنها فراهم می‌آورد، به گونه‌ای که برای تحلیل کامل چرخه انقلاب باید هم زمینه‌های ساختاری وقوع (بر اساس دیدگاه لاوسن) و هم شرایط تحکیم نتایج (بر اساس دیدگاه زکریا) بررسی شود تا از دو افراط تعین‌گرایی ساختاری و کاهش‌گرایی ملی‌محور اجتناب شود.

در مجموع این تحلیل نشان می‌دهد که درک پدیده انقلاب مستلزم تلفیق دو سطح تحلیل است: سطح ساختاری-تاریخی برای درک چرایی وقوع انقلاب‌ها در زمان و مکان خاص و سطح ملی-نهادی برای درک چرایی موفقیت یا شکست آنها در تثبیت نتایج دموکراتیک. این تلفیق می‌تواند راهگشای بازسازی نظری مطالعات انقلاب در عصر جهانی شدن باشد.

منابع

- بیات، آصف (۱۴۰۲) انقلاب بدون انقلابیون، ترجمه علیرضا صادقی، تهران، شیرازه.
- بشاره، عزمی (۱۳۹۹) دربارهٔ انقلاب و زمینه‌های آن، ترجمه خدیجه حیدری، تهران، مانیا هنر.
- باسینگر، مارک (۱۴۰۲) شهر انقلابی: شهری شدن و تحول جهانی انقلاب، ترجمه داوود نجفی، تهران، نگاه معاصر.
- بوزان، بری و جورج لاوسن (۱۴۰۳) دگرگونی جهانی: تاریخ، مدنیت و تکوین روابط بین‌الملل، ترجمه محمدجواد سلطانی گیشینی و محمدرضا چیت‌سازیان، تهران، ابرار معاصر تهران.
- پنجعلی‌پور، مهدی (۱۴۰۲) ارزیابی تمایز میان نسل چهارم و پنجم نظریه‌های انقلاب (مطالعه موردی: نظریه‌های انقلاب جورج لاوسن و آصف بیات با تأکید بر انقلاب اسلامی ایران)، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد علوم سیاسی، به راهنمایی دکتر رضا نجف‌زاده، دانشگاه شهید بهشتی، دانشکده علوم اقتصادی و سیاسی.
- جی‌بک، کالین، جورج لاوسن، ملادا بئکثوانسکی، اریکا چنووت، شارون اریکسون نیستاد، دنیل پی. ریتر (۱۴۰۲) درباره انقلاب‌ها، ترجمه مهدی زیبایی و محمد بابایی، تهران، نگاه معاصر.
- رابرتسون، رابین (۱۴۰۰) یونگ‌شناسی کاربردی، ترجمه ساره سرگلزایی، چاپ یازدهم، تهران: بنیاد فرهنگ زندگی.
- رهام شجاعی، امیر و رضا سیمبر (۱۴۰۲) «واکاوی و نقد نظریه رئالیسم دولت‌محور فرید زکریا؛ با تأکید بر بازخوانی آن در ایران»، فصلنامه روابط خارجی، دوره پانزدهم، شماره ۳، صص ۱۱۲-۱۳۴.
- Doi:10.22034/fr.2024.411934.1434.
- زکریا، فرید (۱۳۸۸) جهان پسا- آمریکایی، ترجمه احمد عزیزی، تهران، هرمس.
- (۱۳۹۰) آینده آزادی: اولویت لیبرالیسم بر دموکراسی، ترجمه امیرحسین نوروزی، تهران، طرح نو.
- (۱۴۰۳) عصر انقلاب‌ها، ترجمه مبین کرباسی، تهران، ثالث.
- کالورت، پیتر (۱۳۸۷) انقلاب و ضد انقلاب، ترجمه حمید قانع، چاپ دوم، تهران، آشیان.
- کوثری، مسعود (۱۳۸۷) «روش مقایسه‌ای»، در: رهیافت و روش در علوم سیاسی، به اهتمام عباس منوچهری و همکاران، تهران، سمت.
- لاوسن، جورج (۱۴۰۰) کالبدشکافی‌های جدید انقلاب، ترجمه مهدی زیبایی، تهران، نگاه معاصر.
- منوچهری، عباس (۱۳۸۷) رهیافت و روش در علوم سیاسی، تهران، سمت.
- هادیان، ناصر (۱۳۹۱) «مفهوم انقلاب و تحولات جهان عرب»، فصلنامه سیاست، دوره چهل‌ودوم، شماره ۴، صص ۲۰۵-۲۲۲.
- Doi:10.22059/jpq.2012.35301.

هانتینگتون، ساموئل (۱۳۸۶) سامان سیاسی در جوامع دستخوش دگرگونی، ترجمه محسن ثلاثی، چاپ چهارم، تهران، علم.

- Almond, G. A., & Powell, B. B. (1966) *Comparative Politics: A Developmental Approach*. Boston: Little, Brown and Company.
- Allinson, Jamie (2021) On Generations of Revolutionary Theory: A Response *Journal of Historical Sociology*, vol. 34, no. 1, pp. 150-160.
<https://doi.org/10.1111/johs.12316>Digital Object Identifier (DOI).
- Abrams, Benjamin (2019) A Fifth Generation of Revolutionary Theory is Yet to Come, *Journal of Historical Sociology*, vol32: 378–386.
<https://doi.org/10.1111/johs.12248>.
- Arendt, Hannah (1963) *On Revolution*, New York, Penguin Books.
- Buzan, B., & Lawson, G. (2016) Explanation, Geopolitics, and Liberalism: A Reply to Luke Cooper. *Journal of Historical Sociology*, 29(1), 1–14.
- Giddens, Anthony (1989) *Sociology*, Oxford. Polity press.
- Huntington, Samuel P (1968) *Political Order in Changing Societies*. New Haven: Yale University Press.
- Lijphart, A. (1971) "Comparative Politics and the Comparative Method." *American Political Science Review*, 65(3), 682–693.
<https://www.la.utexas.edu/users/chenry/core/Course%20Materials/Lijphart1971>
- Marsh, David and Stoker, Gerry (2010) *Theory and Methods in, Political Science*, New York: Palgrave Mc Millan.
- Skocpol, T. (1979) *States and Social Revolutions: A Comparative Analysis of France, Russia, and China*. Cambridge University Press.
- Tilly, C. (1978) *From Mobilization to Revolution*. Addison-Wesley.